

Examen VWO

2025

tijdvak 2
woensdag 18 juni
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 37 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 70 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de vragen in correct Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Deel 1

Tekst 1 In jouw schoenen, in mijn hoofd Hoe verhouden literatuur en empathie zich tot elkaar?

Lees tekst 1.

Tekst 1 kun je na de inleiding met onderstaande kopjes in vier opeenvolgende delen onderverdelen:

- deel 1: De relatie tussen empathie en lezen
- deel 2: Kanttekeningen bij de relatie tussen empathie en lezen
- deel 3: De letterkundige uitwerking van het begrip ‘empathie’ geanalyseerd
- deel 4: Slotoverwegingen bij de mogelijke effecten van lezen

- 1p 1 Bij welke alinea begint deel 3, ‘De letterkundige uitwerking van het begrip “empathie” geanalyseerd’?
- 1p 2 Bij welke alinea begint deel 4, ‘Slotoverwegingen bij de mogelijke effecten van lezen’?

“Het Londense kunstinitiatief Empathy Museum zette enkele jaren geleden een project op met als titel *A Mile in My Shoes*, onder leiding van kunstenaar-curator Clare Patey.” (regels 1-5)

- 1p 3 Welke maatschappelijke oorzaak verklaart vooral de opkomst van een project zoals dit, gelet op alinea 1 en 2?

In de huidige samenleving

- A botsen ego’s en scherpe meningen regelmatig, waardoor er een diepe behoefte is aan menselijkheid en verbondenheid.
- B ontstaan vaak harde en scherpe conflicten, waardoor egocentrisme en polarisatie het maatschappelijk debat domineren.
- C vinden velen dat we onze empathie kunnen trainen, waardoor van kunst wordt verwacht dat ze het inleven in een ander centraal stelt.
- D willen mensen zich kunnen verplaatsen in een ander, waardoor de interesse in empathie-bevorderende projecten toeneemt.

“Kunst – die sowieso inleving vraagt – kan daarbij helpen, en velen zien vooral literatuur als een geschikt experimentterrein daarvoor.”
(regels 38-41)

- 1p 4 Citeer uit alinea 2 tot en met 4 de zin die samenvat waarom literatuur lezers meer empathisch zou maken.

In alinea 6 tot en met 13 wordt een groot aantal problemen besproken in de maatschappelijke aandacht voor empathie. Deze problemen zijn in te delen in drie groepen alinea's die elk betrekking hebben op een ander centraal probleempunt.

- 3p 5 Benoem voor elk van de groepen alinea's het centrale probleempunt. Neem de nummers uit onderstaande tabel over en zet daarachter je antwoord.

groep alinea's	centraal probleempunt
alinea 6 en 7	1
alinea 8 tot en met 11	2
alinea 12 en 13	3

Een kritische lezer kan stellen dat in twee uitspraken in tekst 1 duidelijk drogredenen zijn te herkennen:

- 1 "Is uiteindelijk de nadruk op het empathische effect van lezen misschien niet meer dan een truc om de vele projecten tot leesbevordering gefinancierd te krijgen, en simpelweg wishful thinking?" (regels 125-130)
- 2 "Uit de explosie aan leesclubs in de Lage Landen kunnen we misschien ook afleiden dat een gedeelde leeservaring even belangrijk is als het gelezen boek." (regels 137-141)

- 2p 6 Hieronder staan acht drogredenen. Geef per uitspraak aan welke drogreden een kritische lezer er vooral in kan herkennen. Neem de nummers van de uitspraken over en zet daarachter telkens de letter van de juiste drogreden.
- a cirkelredenering
 - b onjuist beroep op autoriteit
 - c onjuist beroep op een oorzaak-gevolgschema
 - d overhaaste generalisatie
 - e persoonlijke aanval
 - f vals dilemma
 - g verkeerde vergelijking
 - h vertekenen van een standpunt

Alinea 11 bestaat uit een standpunt met argumenten. Een kritische lezer kan stellen dat de auteur twijfel uitspreekt over de aanvaardbaarheid van deze argumenten.

- 2p 7 Citeer drie afzonderlijke woorden uit alinea 11 waaruit deze twijfel kan blijken.

- In alinea 12 tot en met 14 staat een probleem centraal dat ontstaat als men empathisch lezen vooropstelt in onderwijs over de Holocaust.
- 1p 8 Met welke problematische vorm van empathie die verderop in de tekst wordt besproken, komt dit probleem grotendeels overeen?
- A met “empathisch engagement” (regels 200-201)
B met “inaccurate empathie” (regels 203-204)
C met “moeilijke empathie” (regels 220-221)
D met “makkelijke empathie” (regel 224)
- “Misschien is literatuur wel het meest ethisch wanneer ze ons confrontereert met de paradoxen en de complexiteit van het leven, en niet wanneer ze een beroep doet op onze empathie en compassie.” (regels 162-167)
Deze uitspraak wordt onderbouwd in alinea 12 en 13.
- 2p 9 Geef deze onderbouwing weer door onderstaande zinnen aan te vullen.
Gebruik geen beeldspraak of voorbeelden.
Neem de nummers uit de zinnen over en gebruik voor je aanvullingen in totaal niet meer dan 30 woorden.
- Literatuur is minder ethisch wanneer ze een beroep doet op onze empathie en compassie, want dan ...(1)....
Literatuur is het meest ethisch wanneer ze ons confrontereert met de paradoxen en complexiteit van het leven, want dan ...(2)....
- In alinea 18 wordt ‘inaccurate empathie’ besproken.
- 2p 10 Vat de oorzaak uit alinea 18 samen waardoor een auteur ‘inaccurate empathie’ kan opwekken.
Neem de nummers uit onderstaande zin over en zet daarachter je antwoord.
- Een auteur ...(1)...., en niet ...(2)...., en daardoor kan inaccurate empathie ontstaan.
- In alinea 19 en 20 wordt het begrip ‘moeilijke empathie’ besproken.
- 2p 11 Vat uit deze alinea’s de twee kenmerken samen van literatuur die ‘moeilijke empathie’ opwekt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 30 woorden.
- Alinea 20 gaat in op de roman *Mijn lieve gunsteling* van Lucas Rijneveld.
- 2p 12 Noem twee *algemene* kenmerken waardoor deze roman een voorbeeld is van ‘moeilijke empathie’, gelet op alinea 20. Geef geen voorbeelden.

“Het onderzoek naar de empathische effecten van lezen staat nog in de kinderschoenen”, aldus alinea 23. Al eerder werd in de tekst kritiek geuit op het onderzoek naar de relatie tussen empathie en lezen.

- 2p **13** Vat uit tekst 1 drie centrale kritiekpunten op dit onderzoek samen. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 40 woorden.

De metafoor is een van de stijlmiddelen in een verhaal die volgens alinea 24 en 25 mogelijk empathie opwekken.

- 2p **14** Welke twee van onderstaande kenmerken van de metafoor leiden mogelijk tot empathie, gelet op alinea 23 en 24? Noteer de nummers van de twee juiste kenmerken.

- 1 Een metafoor beschrijft de werkelijkheid complex en empathisch.
- 2 Een metafoor geeft het centrale probleem in een verhaal treffend vorm.
- 3 Een metafoor kan aan het onzegbare uitdrukking geven.
- 4 Een metafoor kan een persoonlijke visie treffend weergeven.
- 5 Een metafoor laat je reflecteren op gevoelens en ideeën in een verhaal.

- 2p **15** Welke zin geeft de hoofgedachte van tekst 1 het best weer?
- A De empathische werking van literatuur is wetenschappelijk absoluut niet aangetoond, waardoor het maar zeer de vraag is of het lezen van literatuur onze maatschappij verbetert.
 - B Het lezen van literatuur kan weliswaar de empathie van lezers vergroten, maar dit effect ontstaat alleen onder lastig te realiseren voorwaarden en is mogelijk afhankelijk van het literaire genre.
 - C Literatuur laat lezers nadenken over complexe, gelaagde problemen; hierdoor hebben lezers een breder en rijker begrip van de wereld dan niet-lezers, waardoor ze ook empathie ontwikkelen.
 - D Literatuur leidt niet per se tot empathie, maar leidt waarschijnlijk wel tot reflectie en engagement doordat ze lezers met een veelvormige weergave van de werkelijkheid confrontereert.

De titel van tekst 1, ‘In jouw schoenen, in mijn hoofd’, is een metafoor.

- 2p **16** Leg beide delen van deze metafoor uit, gelet op de inhoud van tekst 1. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 25 woorden.

- Hieronder volgen vijf uitspraken over de effecten van literatuur op lezers.
- 2p 17 Welke twee uitspraken passen het best bij de inhoud van de tekst?
Noteer de nummers van de twee juiste uitspraken.

- 1 De empathische gevoelens die lezers tijdens het lezen van literatuur ervaren, zijn voornamelijk positief.
- 2 Het lezen van toegankelijke literatuur kan bij lezers net zo goed empathische vermogens opwekken als het lezen van ontoegankelijke literatuur.
- 3 Literaire teksten kunnen lezers laten nadenken over menselijke gevoelens en gedachten.
- 4 Literaire teksten zijn belangrijk doordat ze lezers kunnen confronteren met het paradoxale en complexe karakter van het leven.
- 5 Vooral meer hoogwaardige literaire genres zijn geschikt voor het opwekken van empathische vermogens bij lezers.

Lees tekstfragment 1.

- 1p 18 Komt de hoofdgedachte van tekstfragment 1 *wel* of *niet* overeen met de hoofdgedachte van tekst 1? Leg je antwoord uit.

In tekstfragment 1 wordt onder meer besproken welk genre teksten mogelijk empathie opwekt.

- 1p 19 Komen de uitspraken over het effect van genre op empathie vooral *wel* of vooral *niet* overeen met de inhoud van tekst 1? Leg je antwoord uit.

Deel 2

Tekst 2 Goede smaak is authentieke smaak, maar hoe kun je nog authentiek zijn?

Lees tekst 2.

- In alinea 2 worden twee tegengestelde invullingen van ‘smaak’ besproken.
- 2p 20 Vat deze twee invullingen samen door onderstaande zinnen aan te vullen met steeds *maximaal twee* woorden.
Neem de nummers uit de zinnen over en zet daarachter je antwoord.
- Goede smaak ontstaat in wezen vooral door je te richten op ...(1)....
Tegenwoordig ontstaat smaak vaak vooral doordat mensen zich juist richten op ...(2)....

“Als ik over smaak praat, begin ik graag over mijn theorie van het ‘keukentrappje van de goede smaak’. Dat trapje heeft drie treden.” (regels 35-39)

- 3p **21** Vat elke trede van het trapje samen. Baseer je antwoord op alinea 3 tot en met 7.
Gebruik geen beeldspraak of voorbeelden, geef antwoord in volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 40 woorden.

Met het woordgebruik in alinea 4 tot en met 7 wordt consequent een algemeen kritiekpunt benadrukt op kunstliefhebbers op de tweede en derde trede van het keukentrappje. Dit kritiekpunt wordt in deze alinea's slechts één keer explicet in een woordgroep benoemd.

- 1p **22** Citeer deze woordgroep.

In alinea 3 tot en met 8 wordt een spottende houding aangenomen tegenover kunstliefhebbers op de tweede en derde trede.

- 2p **23** In welke drie van onderstaande citaten is duidelijk **geen** sprake van deze spottende houding tegenover kunstliefhebbers, gelet op de inhoud van deze alinea's?
Noteer de nummers van de drie juiste citaten.

- 1 “Dat trapje heeft drie treden.” (regels 38-39)
- 2 “Doe mij maar [insert ondoordringbaarder componist].” (regels 50-51)
- 3 “Juist Mozart is voor de kenner een hele grote.” (regels 61-62)
- 4 “In gesprekken over Russische klassiekers (in die prachtige dundrukuitgaven een robuuste markering van goede smaak) zie je dit vaak gebeuren met Dostojevski.” (regels 63-67)
- 5 “Fjodor Dostojevski, dat is een belangrijke Russische schrijver van dikke humorloze boeken” (regels 69-71)
- 6 “Britney Spears staat ook vaak op het trapje.” (regels 85-86)
- 7 “Tot je op de derde trede staat, waar je de onvermijdelijke man aantreft die, enthousiast over zijn eigen on-ironische oprechtheid hierover, uitlegt (...)” (regels 89-94)
- 8 “En het **is** ook een goed nummer.” (regel 96)

- 2p **24** “Uit het doolhof van de ‘goede smaak’ ontsnap je niet.” (regels 112-113)
Leg de beeldspraak in dit citaat in haar geheel uit, gelet op de strekking van alinea 8 tot en met 10.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 40 woorden.

Uit alinea 8 tot en met 10 zijn nog een vierde en een vijfde trede van het keukentrappje af te leiden.

- 3p **25** Geef deze vierde en vijfde trede weer, én de misvatting die aan de vierde trede is verbonden.
Neem de nummers uit onderstaande tabel over en zet daarachter je antwoord.

	beschrijving van trede	misvatting bij trede
de vierde trede	1a	1b
de vijfde trede	2a	<niet van toepassing>

Hieronder staan vijf situaties waarin personen kunst waarderen.

- 2p **26** Geef per situatie aan of hier sprake is van de eerste, tweede of derde trede van goede smaak, óf dat dit niet te beoordelen is, gelet op de tekst.
Neem de nummers van de situaties over en noteer daarachter *eerste, tweede, derde of niet te beoordelen*.

- 1 Een vriendin vindt de muziek van een wereldberoemde artiest erg goed en weerlegt eenvoudig de kritiek van anderen dat deze artiest weinig verfijnd zou zijn.
- 2 Iemand benadrukt dat hij alleen nog maar luistert naar werk van onbekende Slowaakse componisten en niet meer naar bekende.
- 3 Op een verjaardagsfeest weigert iemand om het over goede smaak te hebben.
- 4 Veel mensen waarderen een gemakkelijk in het gehoor liggend muziekstuk van een klassieke componist dat in een reclame is gebruikt.
- 5 Zonder voor de eigen smaak uit te komen, praat iemand mee over wat goede muziek is.

Stel, je wilt tekst 2 gebruiken in je voorbereiding op een eindopdracht bij het schoolvak Nederlands: het schrijven van een beschouwing over de ontwikkeling van goede smaak.

Je hebt sterke bedenkingen bij de betrouwbaarheid van tekst 2 als bron voor je eindopdracht. Daarom reflecteer je kritisch op de drie informatiebronnen die de auteur van tekst 2 heeft gebruikt, gelet op wat in de tekst hierover wordt gezegd.

- 3p **27** Selecteer uit onderstaande lijst de drie informatiebronnen, en geef per informatiebron de reden waarom deze als onvoldoende betrouwbaar kan worden gezien, gelet op wat in tekst 2 hierover wordt gezegd. Noteer de nummers van de drie juiste informatiebronnen en zet daarachter telkens de reden.

Informatiebronnen:

- 1 breed literatuuronderzoek
- 2 een gesprek met een vriend
- 3 een interview met een deskundige
- 4 een non-fictieboek
- 5 enquêtes en vragenlijsten
- 6 opnames en beeldanalyses
- 7 persoonlijke reflecties
- 8 straatinterviews
- 9 wetenschappelijke rapporten

“Je bent nu gewoon een boek van Bourdieu aan het navertellen. Lees La Distinction.” (regels 118-121)

Je kent Bourdieus werk niet en besluit daarom informatie over hem te zoeken op Wikipedia (tekstfragment 2) en de inhoud daarvan te vergelijken met de beschrijving van diens werk in tekst 2.

Lees tekstfragment 2.

Op grond van tekstfragment 2 constateer je dat Bourdieus denken over smaak niet in alle opzichten recht wordt gedaan in alinea 10 van tekst 2.

- 2p **28** Geef één reden waarom het denken van Bourdieu *wel* recht wordt gedaan, en één reden waarom *niet*, gelet op tekstfragment 2. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 40 woorden.

Stemrecht vanaf je zestiende?

Stel, je bereidt je voor op een korte schrijfopdracht voor het vak Nederlands, waarin je op basis van bronnen een beschouwing moet schrijven over de voor- en nadelen van stemrecht voor jongeren vanaf 16 jaar.

Je docent Nederlands geeft je een documentatiemap over dit onderwerp (bron 1 tot en met 6). Je neemt ter voorbereiding per bron de gedachtegang door en maakt een kritische vergelijking tussen de bronnen.

Lees bron 1.

Je vindt bron 1 betrouwbaar als informatiebron voor je beschouwing, omdat de geïnterviewde duidelijk een expert is en bron 1 afkomstig is van de website van een universiteit.

- 2p 29 Geef twee duidelijk van elkaar verschillende kenmerken van de inhoud en/of stijl van bron 1, waardoor deze bron inderdaad betrouwbaar lijkt. Geef geen voorbeelden.

In bron 1 staat een standpunt centraal over het verlagen van de stemgerechtigde leeftijd. Daarvoor worden drie hoofdargumenten gegeven.

- 2p 30 Vat dit standpunt en de drie hoofdargumenten samen volgens onderstaande tabel.
Neem de nummers uit de tabel over en zet daarachter je antwoord in volledige zinnen. Gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 55 woorden.

standpunt	1
hoofdargument (alinea 2 en 3)	2a
hoofdargument (alinea 4)	2b
hoofdargument (alinea 5 en 6)	2c

Lees bron 2, bron 3 en bron 4.

Je leidt uit bron 2 drie voorwaarden af die je kunt stellen aan zestien- en zeventienjarigen bij een verlaging van de stemgerechtigde leeftijd in Nederland.

- 1p **31** Noem deze drie voorwaarden.

Uit de gegevens in bron 2, bron 3 en bron 4 kun je telkens één algemeen argument vóór en één algemeen argument tegen de verlaging van de stemgerechtigde leeftijd afleiden.

- 5p **32** Noem per bron het algemene argument vóór en het algemene argument tegen.

Neem de nummers uit onderstaande tabel over en zet daarachter je antwoord.

	argument vóór verlaging	argument tegen verlaging
bron 2	2a	2b
bron 3	3a	3b
bron 4	4a	4b

Lees bron 5.

Je aarzelt over de betrouwbaarheid van bron 5: je vindt dat er herhaaldelijk één drogreden in wordt gebruikt.

- 1p **33** Welke drogreden is dat?

- A onjuist beroep op autoriteit
- B onjuist beroep op een kenmerk- of eigenschapsschema
- C overdrijven van voor- of nadelen
- D vals dilemma
- E verkeerde vergelijking
- F vertekenen van een standpunt

Lees bron 6.

Je stelt vast dat een argument uit bron 5 tegen verlaging van de stemgerechtigde leeftijd kan worden ontkracht met een uitspraak uit bron 6.

- 1p **34** Citeer de zin met dit argument uit bron 5, én de zin uit bron 6 waarmee dit argument kan worden ontkracht.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Als laatste stap in je voorbereiding maak je een overzicht van relevante discussiepunten over het wel of niet verlagen van de stemgerechtigde leeftijd.

- 3p **35** Geef voor elk van onderstaande discussiepunten aan of het wordt besproken in bron 1, in bron 6 of in beide bronnen.
Neem de nummers van de discussiepunten over en zet daarachter *bron 1, bron 6 of beide*.
- 1 conclusies vanuit onderzoek naar effecten van jongerenstemrecht
 - 2 de houding van jongeren tegenover de politiek
 - 3 de invloed van jongerenstemrecht op later stemgedrag
 - 4 de rationele besluitvorming van jongeren
 - 5 de vertegenwoordigingsgraad van jongeren in de politiek
 - 6 het opleidingsniveau van jongeren

Bij het vergelijken van de inhoud van bron 1 en bron 6 valt het je op dat deze bronnen elkaar regelrecht tegenspreken bij één argument voor het verlagen van de stemgerechtigde leeftijd.

- 1p **36** Citeer een zin uit bron 1 en een zin uit bron 6 waaruit deze tegenspraak blijkt.

Ten slotte bouw je je beschouwing over verlaging van de stemgerechtigde leeftijd op rond drie thema's:

- a voor- en nadelen van deze maatregel;
- b kenmerken van jongeren;
- c vergelijkingen met andere landen.

- 2p **37** Noem per bron het thema waarvoor de bron vooral kan worden gebruikt.
Neem de nummers van bron 1 tot en met bron 6 over en zet daarachter steeds de letter van het juiste thema.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.